

УДК 94(477):929

*О. Р. Слободянюк, Н. М. Глушкова***ВНЕСОК І. МОГИЛЬНИЦЬКОГО У РОЗВИТОК
НАЦІЄТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ****Слободянюк Олена Ростиславівна**, ст. викладач кафедри українознавства та соціальних наук, e-mail : elenaslobodanuk55@gmail.comОдеський державний екологічний університет,
вул. Львівська, 13, м. Одеса, 65016, Україна**Глушкова Наталя Михайлівна**, ст. викладач кафедри українознавства та соціальних наук, e-mail: naneta.od26@gmail.comОдеський державний екологічний університет,
вул. Львівська, 13, м. Одеса, 65016, Україна**АНОТАЦІЯ**

Дослідження присвячене вивченню ролі та місця української греко-католицької церкви на поч. XIX ст. у поширенні і розвитку націоналістичних ідей в Україні на прикладі діяльності українського просвітителя І. Могильницького. Національна ідея швидко поширювалась у Галичині у кін. XVIII — на поч. XIX ст. через присутність етнічних та соціальних конфліктів. В Західній Україні того часу національну інтелігенцію репрезентувало переважно греко-католицьке духовенство. Іван Могильницький (1777–1831) — український освітній і церковний діяч, вчений-філолог, крилошанин перемишльської капітули з 1817 р., опікун шкіл Перемишльської єпархії, один з провісників національного відродження в Галичині. Підготував і видав низку підручників українською мовою для народних шкіл: «Буквар словено-руського язика» (вид. 1816, 1817, 1819, 1826, 1827 рр.), «Катехізис малий» (1817 р.). Створив першу в Галичині граматику української мови — підручник «Грамматика язика словено-руського» (1823 р.). Передмова до неї становила важливу наукову працю «Відомість о руському язичі» (1829), яка містила змістовний нарис історії України, визначала українську мову як одну із самостійних східнослов'янських мов, була перекладена на польську і російську мови. І. Могильницький зробив видатний внесок у національне відродження та розвиток культурної спадщини свого рідного народу.

Ключові слова: *Іван Могильницький, українська греко-католицька церква, націоналістичні ідеї, Галичина, Перемишль, культурна спадщина.*

*Е. Р. Слободянюк, Н. М. Глушкова***ВКЛАД И. МОГИЛЬНИЦЬКОГО В РАЗВИТИЕ
НАЦИЕТВОРЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ****Слободянюк Елена Ростиславовна**, ст. преподаватель кафедры украиноведения и социальных наук, e-mail: elenaslobodanuk55@gmail.comОдесский государственный Экологический университет,
ул. Львовская, 13, г. Одесса, 65016, Украина**Глушкова Наталья Михайловна**, ст. преподаватель кафедры украиноведения и социальных наук, e-mail: naneta.od26@gmail.comОдесский государственный Экологический университет,
ул. Львовская, 13, г. Одесса, 65016, Украина**АННОТАЦИЯ**

Исследование посвящено изучению роли и места украинской греко-католической церкви нач. XIX в. в распространении и развитии националистических идей в Украине на примере деятельности украинского просветителя И. Могильницкого. Националистическая идея быстро распространилась в Галичине к. XVIII — н. XIX в. из-за наличия этнических и социальных конфликтов. В Западной Украине этого периода национальную интеллигенцию представляло преимущественно греко-католическое духовенство. Каждый священник также осознавал себя гражданином государства, имеющим полное право и обязанность активно участвовать в общественных делах. Иван Могильницкий (1777–1831) — украинский церковный деятель, ученый-филолог, крилошанин перемишльского капитула с 1817 г., опекун школ Перемишльской епархии, один из предвестников национального возрождения в Галичине. Подготовил и издал ряд учебников на украинском языке для народных школ: «Букварь словено-русского языка» (изд. 1816, 1817, 1819, 1826, 1827), «Катехизис малий» (1817 г.). Создал первую в Галичине грамматику украинского языка — учебник «Грамматика языка словено-русского» (1823). Предисловием к учебнику была серьезная научная статья «Сведения о русском языке» (1829), которая содержала глубокий анализ развития истории Украины того времени, определяла украинский язык как один из самостоятельных восточнославянских языков. Учебник «Грамматика языка словено-русского» был переведен на польский и русский языки. Просветительская деятельность И. Могильницкого высоко оценена украинскими историками и деятелями культуры.

Ключевые слова: *Иван Могильницкий, украинская греко-католическая церковь, националистические идеи, Галичина, Перемишль, культурное наследие.*

O. R. Slobodyaniuk, N. M. Glushkova

**THE CONTRIBUTION OF I. MOGILNYTSKY
TO THE DEVELOPMENT OF THE NATION'S CREATIVE
PROCESSES IN UKRAINE**

Slobodyank Olena Rostislavivna, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Studies and Social Sciences, e-mail : elenaslobodanuk55@gmail.com

Odessa State Ecological University,
L'vivs'ka str. 13, Odessa, 65016, Ukraine

Glushkova Nataliya Mykhaylivna, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Studies and Social Sciences, e-mail: naneta.od26@gmail.com

Odessa State Ecological University,
L'vivs'ka str. 13, Odessa, 65016, Ukraine

ABSTRACT

The research is devoted to the study of the role and place of the ukrainian greek-catholic church in the early XIX century in the dissemination and development of nationalist ideas in Ukraine, on the example of I. Mohilnytsky's work. The national idea spread rapidly in Galicia in the late XVIII — beg. XIX century due to the presence of ethnic and social conflicts. In Western Ukraine XVIII century — beg. XIX century the national intelligentsia was represented by the greek-catholic clergy. Each priest also recognized himself as a citizen of the state, who has the full right and duty to take an active part in public affairs. The most prominent among the Peremyshle group was the canon Ivan Mohilnytsky, a ukrainian educational and church figure, a philological scientist, a wingmaster of the Peremyshsk Capitoll from 1817, a guardian of the schools of the Peremyshle eparchy, one of the forerunners of the national renaissance in Galicia. He prepared and published a number of textbooks in Ukrainian for folk schools: «The Primer of the slovene-russian tongue» (type 1816, 1817, 1819, 1826, 1827), «Small Catechism» (1817). He created the first grammar of the Ukrainian language in Galicia — a textbook «Grammar of the language of the slovene-russian» (1823). The preface to it was an important scientific work, «The Tale of the ruthenian language» (1829), which contained a content essay on the history of Ukraine, defined the ukrainian language as one of the independent east slavic languages, and was translated into polish and russian.

Key words: *Ivan Mohilnytsky, ukrainian greek-catholic church, nationalist ideas, Galicia, Peremyshle, cultural heritage.*

Історія української греко-католицької церкви відображає історію українського народу. Церква, яка не мала підтримки уряду, відстоювала ідеали державотворення, перебувала там, де були українці, здійснюючи духовну опіку в найрізноманітніших умовах. Церкві судилося в історії України визначити євроінтеграційний вектор розвитку націєтворчих традицій укладенням Берестейської унії; греко-католицькі священики наповнили сибірські концтабори, коли там віддавали своє життя за Україну; саме греко-католицькі священики ступили на незвідані землі Америки і Австралії, коли внаслідок трудової міграції українці перетнули океани. І сьогодні греко-католики взяли участь у Майдані і стали пастирями на східноукраїнських фронтах.

Діяльність І. Могильницького не знайшла належного висвітлення в історичній літературі. Лише в сучасній історіографії з'явилися деякі публікації про нього як українського освітнього і церковного діяча, вченого-філолога, крилошанина перемишльської капітули з 1817 р., опікуна шкіл Перемишльської єпархії, одного з провісників національного відродження в Галичині. Мета статті: розкрити діяльність Івана Могильницького, одного з яскравих представників Української греко-католицької церкви початку XIX ст., який поширював розвиток націоналістичних ідей в Україні.

І. Могильницький намагався внести свою частку в розвиток культурної спадщини свого рідного народу. На думку Ф. С. Стеблій, І Могильницький залишиться тихим, смиренным, послухним для добра та народу і, водночас, великим просвітителем та зразковим пастирем [1, с. 65–67]. І. П. Химка вважав що саме на таких, як Іван Могильницький, і формується патріотичний дух майбутніх світочів нашої Держави [2, с. 78–84].

Національна ідея швидко поширювалась у Галичині у кінці XVIII — на поч. XIX ст. через присутність етнічних та соціальних конфліктів. В Західній Україні національну інтелігенцію репрезентувало переважно греко-католицьке духовенство. На чолі українського національно-релігійного руху стало духовенство, яке вбачало у цьому русі інструмент для реалізації своїх цілей. Греко-католицький клір намагався зміцнити авторитет Церкви, тим самим сприяючи поширенню національно-релігійного руху в Галичині. Кожен священик також усвідомлював

себе громадянином держави, який має повне право та обов'язок брати активну участь у суспільних справах [9, с. 79–85].

Українське греко-католицьке духовенство здобувало освіту у створеній імператрицею Марією Терезією в 1774 році у Відні греко-католицькій семінарії — *Барбареумі*, що давала західноукраїнським студентам не лише систематичну богословську освіту, а й можливість животно-контактних зв'язків із західною культурою. У 1783 році у Львові була заснована ще більша семінарія. Імператор Йосиф II пішов далі своєї матері: у 1784 році, прагнучи мати більше освічених чиновників і священників, він заснував у *Львові університет*, на чотирьох факультетах якого вчили переважно поляки, але були й українці. Оскільки викладання велося українцям німецькою або латинською мовами, то для останніх було організовано окремих факультет, що називався *Студіум рутенум*. Викладання тут велося штучним язичем, що поєднувало церковнослов'янську мову з місцевою українською говіркою. У 1809 році україномовний факультет було ліквідовано [3, с. 98–105].

Водночас із підкресленням недоліків української мови вища освіта також народжувала її оборонців. Навчаючись у Львові чи Відні, українці часто спілкувалися з польськими й особливо чеськими інтелігентами, які у справах національної свідомості й культурного розвитку йшли далеко попереду інших слов'ян Австрійської імперії. Їх вплив сприяв зростанню національної свідомості українців [7, с. 54–61].

Свідченням переважання священників серед інтелігенції є те, що із 43 українських книжок, виданих між 1837 і 1850 роками, 40 написали священники. Першими рідною мовою зацікавилися у Перемишлі, найзахіднішому на українських землях місті, що протягом десятиліть відіграло у розвитку національної свідомості українців роль, аналогічну тій, яку в той самий час відігравав для українців Харків, розташований на східних землях України [10, с. 64–68].

Найвидатнішим серед перемишльської групи був канонік Іван Могильницький, високопоставлений церковний ієрарх, котрий відав справами початкової освіти в греко-католицькій єпархії. Іван Могильницький (1777–1831) — український освітній і церковний діяч, вчений-філолог, крилошанин перемишльської капітули з 1817 р., опікун шкіл Перемишльської

єпархії, один з провісників національного відродження в Галичині. Студював теологію у Львові. Навчався на богословському факультеті Віденського університету. Висвячений на священника в 1800 р. Був парафіяльним священником у с. Дроздовичі (від 1800 до 1815 р.) і деканом у містечку Нижанковичі (нині Старосамбірський р-н, Львівська обл.). У Дроздовичах 1806 р. за клопотанням Могильницького організовано першу в тій окрузі народну школу. З 1816 р. — ректор новозаснованого дяко-вчительського інституту в м. Перемишлі. У тому ж році за підтримки свого зверхника — митрополита Михайла Левицького — Могильницький організував так зване «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмом просвіти і культури серед вірних», що ставило за мету готувати й поширювати серед селян нескладні релігійні тексти українською мовою, що було на той час нечуваним, видання українських загальноосвітніх та релігійних книжок (організація проіснувала до середини 1817 р.; припинила існування під тиском католицького духівництва). Іван Могильницький уклав «Статут» товариства — «важливий документ для історії нашого національного розвитку» (І. Франко) [4, с. 62–73].

З 1817 р. — І. Могильницький інспектор шкіл Перемишльської єпархії. Входив до гуртка українського духівництва на чолі з М. Левицьким та І. Снігурським. Підготував і видав низку підручників українською мовою для народних шкіл: «Буквар словено-руського язика» (вид. 1816, 1817, 1819, 1826, 1827 рр.), «Катехізіс малий» (1817 р.). Створив першу в Галичині граматику української мови — підручник «Грамматика язика словено-руського» (1823 р.). Передмова до неї становила важливу наукову працю «Відомість о руському язичі» (1829), яка подавала змістовний нарис історії України, визначала українську мову як одну із самостійних східнослов'янських мов, була перекладена на польську і російську мови. Проте намагаючись «вдосконалити» місцевий діалект, Могильницький наполягав на тому, щоб вживати його з численними церковнослов'янськими домішками [13]. Отриманий внаслідок цього штучний мовник мало сприяв спростуванню тверджень про непридатність української мови для літературного вжитку. І. Франко вважав, що цією статтею І. Могильницький «відбив

нову атаку намісництва проти вживання української мови» [5, с. 152–167]. Під час інспекторської діяльності домагався поширення мережі українських народних шкіл.

Над граматику української мови працював також професор Львівського університету Іван Лаврівський. Він уклав 6-томний українсько-польсько-німецький словник, на якому позначився вплив народної мови. Зокрема на полі шкільництва поклав він дуже великі заслуги, довівши до того, що на 697 парафій в Перемишльській єпархії було в 1832 р. 385 парафіяльних шкіл, 24 тривіальні й головна школа в Лаврові [11].

Могильницький розвідував українську мову. Згадана «Відомість», це перша на галицьким ґрунті наукова розвідка в ХІХ ст. про українську мову, її минуле й відношення до інших слов'янських мов. Українську мову вважав Могильницький рівною слов'янською сестрою, як мова чеська, польська, московська. Може бо якийсь народ утратити свою політичну самостійність, але народності й мови він не тратить. Зникла держава Володимира Великого, але українська мова заховалася досі. Сьогодні вона зберігається під сільською стріхою, але колись вона була урядовою мовою Великого князівства Литовського й Польщі. Доля української мови під польським пануванням пов'язалася нерозлучно з долею українського народу, хоч польська мова багато зо свого багатства завдячує українській мові, а так само й московська [6, с. 47].

Розвідка Могильницького доводить, як старанно він слідив за вивченням української історії, зокрема церковної, української мови в минулому й сучасності. До таких наукових творів у чужих мовах, котрі говорили про українське минуле, про українську церкву чи українське право, любив Могильницький давати свої критичні замітки. З листування між львівським митрополитом Михайлом Левицьким і перемишльським єпископом Іваном Снігурським видно, що Могильницький доставляв Левицькому матеріали для його листів до урядів. Левицький пересилав І. Могильницькому призначений матеріал до читання. Ствердження такої взаємної помочи пояснює спільну думку в меморіалах для урядів і відомостей І. Могильницького про українську мову [4, с. 105–108]. Епідемія холери в 1831 р. перервала невсипущу діяльність Івана Могильницького [12].

Заслуги І. Могильницького високо оцінювались. Так, у 1818 р. за просвітницьку та духовну діяльність австрійський уряд надав йому права шляхетства. Його видатний внесок у національне відродження визнавали М. Андрусак, І. Франко, М. Грушевський та багато інших відомих українських громадських та наукових діячів [8, с. 543–576].

Література та джерела

1. Стеблій Ф. С. Початки українського національного руху в Галичині. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Ф. С. Стеблій // Збірник наукових праць Львівського інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича. — 1995. — Ч. 2. — С. 59–71.
2. Химка І. П. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918 / І. П. Химка. — Львів: Ковчег, 1993. — 107 с.
3. Вульпіус Р. С. Релігія та нація: унійна церква, православ'я та «держава-протектор Росія» / Р. С. Вульпіус. Україна. Процеси націєтворення. — Київ: К. І. С. 2011. — С. 97–110.
4. Медвідь І. В. Характер та еволюція релігійних поглядів І. Франка: на прикладі ставлення до греко-католицької церкви: дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01/І. В. Медвідь. — Львів, 2017. — 192 с.
5. Лизанівський І. М. І. Франко в роках 1911–1912. Спогади про І. Франка / І. М. Лизанівський. — Вид. 2-ге. — Львів: Каменяр, 2011. — 245 с.
6. Захаревич І. В. Роль греко-католицького духовенства у національно-релігійному русі в Галичині в середині ХІХ ст./ І. В. Захаревич // «Болісні травми минулого: історична правда та імперативи сумління»: матеріали ХVІ Міжнародної наукової конференції (Львів, 12–13 квітня 2015 р.) / упоряд. Я. Кіт. — Львів: Український католицький університет, 2015. — С. 40–51.
7. Лукич В. І. Франко. Спогади про І. Франка / В. Лукич. — Вид. 2-ге. — Львів: Каменяр, 2011. — 168 с.
8. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України з додатками і доповненнями / М. С. Грушевський. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. — 736 с.
9. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть. Соціально-політичний портрет / Г. В. Касьянов. — Київ: Либідь, 1993. — 176 с.
10. Левандовська Л. М. Українські культурно-освітні товариства Перемишля як чинник громадсько-політичного життя Галичини (1867–1839 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Л. М. Левандовська. — Кам'янець-Подільський, 2015. — 243 с.
11. Циб М. Отець Іван Могильницький — провісник національно-відродження Галичини [Електронний ресурс] / Дрогобицька

- духовна семінарія. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.sde.org.ua/home/news/678-mizanec.html>. — Дата звернення: 14.01.2018.
12. Могильницький Іван [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Могильницький_Іван. — Дата звернення 2.02.2019.
13. Білий Б. М. Могильницький Іван [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 7. — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Могильницький>. — Дата звернення: 18.01.2019.

Надійшла до редакції 15.03.2019 р.

УДК 94(477):289.94«1908/1910»

А. І. Федорова

ВІДКРИТТЯ СТАРООБРЯДЦЯМИ УКРАЇНИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ Ж. «ЦЕРКОВЬ», 1908–1910 рр.)

Федорова Алла Іванівна, канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

АННОТАЦІЯ

1905 р. урівняв старообрядців в правах з представниками інших конфесій. В статті на матеріалах старообрядницького журналу «Церковь» характеризується процес відкриття навчальних закладів для дітей старообрядців впродовж 1908–1910 рр. на теренах сучасної України. Описуються складнощі, з якими стикнулися, наприклад, старообрядці посада Вилкового, які були позбавлені фінансування власного навчального закладу з місцевих коштів, незважаючи на те, що основна сума бюджету наповнювалася ними. І навпаки, завдяки старанням старообрядця, члена Олександрійського земства Л. Є. Шулімова відкриваються школи та училища в Золотарьовці, Никольському, Новогеоргіївську Херсонської губернії за рахунок та за активної підтримки земства. Певні поступки спостерігаємо і в Добрянці Чернігівської губернії, де молебєн перед початком занять служив старообрядницький священик, а не як раніше — єдиновірський.

Були відкриті школи церковно-слов'янської грамоти в Микитині (1908) та Городищах (1910) Катеринославської губернії.

Світлини, вміщені на сторінках журналу, дають змогу побачити вигляд Ізмаїльського початкового училища, вчителів та учнів Вилковського старообрядницького училища, урочисте відкриття старообрядницького училища в Одесі тощо.

Ключові слова: старообрядці України, школи, училища, журнал «Церковь», Л. Є. Шулімов.

А. И. Федорова

ОТКРЫТИЕ СТАРООБРЯДЦЯМИ УКРАИНЫ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ Ж. «ЦЕРКОВЬ», 1908–1910 гг.)

Федорова Алла Ивановна, канд. ист. наук, доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет,
просп. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

1905 г. уравнивал старообрядцев в правах с представителями других конфессий. В статье на материалах старообрядческого журнала «Церковь» характеризуется процесс открытия учебных заведений для детей старообрядцев на протяжении 1908–1910 гг. на территории современной Украины. Описываются сложности, с которыми столкнулись, например, старообрядцы посада Вилково, которые были лишены финансирования собственного учебного заведения из местных средств, невзирая на то, что основная сумма бюджета наполнялась ими. И наоборот, благодаря стараниям старообрядца, члена Александрійского земства Л. Е. Шулимова открываются школы и училища в Золотаревке, Никольском, Новогеоргиевке Херсонской губернии за счет и при активной поддержке земства. Определенные уступки наблюдаем и в Добрянке Черниговской губернии, где молебєн перед началом занятий служил старообрядческий священник, а не как ранее — единоверческий.

Были открыты школы церковно-славянской грамоты, в частности, в Никитине (1908) и Городищах (1910) Екатеринославской губернии.

Фотографии, помещенные на страницах журнала, дают возможность увидеть вид Измаильского начального училища, учителей и учеников Вилковского старообрядческого училища, торжественное открытие старообрядческого училища в Одессе и т. д.

Ключевые слова: старообрядцы Украины, школы, училища, журнал «Церковь», Л. Е. Шулимов.